

ЮВІЛЕЇ

До 100 – річчя Чернігівського національного педагогічного
університету імені Т. Г. Шевченка

УДК 37(09)(477.51-25)

Любов Ольховик

ОЛЕКСІЙ ПАВЛОВИЧ ФЛЬОРОВ – ВИДАТНИЙ ПЕДАГОГ І МЕТОДИСТ КІНЦЯ XIX – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX століття.

Стаття присвячена аналізу педагогічної діяльності видатного педагога О. П. Фльорова, засновника і першого директора Чернігівського учительського інституту. Подано перелік його науково-методичних праць, які оприлюднюються вперше.

Ключові слова: О. П. Фльоров, педагог, освіта, науково-методична діяльність.

5 серпня 2014 року виповнилося 60 років від дня смерті Олексія Павловича Фльорова, видатного педагога, методиста, який 50 років свого життя присвятив педагогічній та науковій діяльності. Народився він 14 березня 1866 року в селі Янівка Глухівського повіту Чернігівської губернії в родині Павла Миколайовича Фльорова та Євдокії Пилипівни Фльорової. Його батько був священиком Покровської церкви в с. Янівка й працював законовчителем у Янівському земському училищі [2, 2].

У 1872 році родина Фльорових переїхала до міста Новгород-Сіверського, де Павло Миколайович був священиком Успенської церкви та водночас працював законовчителем у повітовому народному двокласному та приходському училищах.

Олексій Фльоров вступив до Новгород-Сіверської гімназії, яку закінчив у 1884 році. До речі, цей освітній заклад закінчив і К. Д. Ушинський (1824-1871), видатний педагог XIX століття.

Після завершення навчання О. П. Фльоров вступив до Петербурзького історико-філологічного інституту, який закінчив у 1888 році й отримав спеціальність викладача словесності та російської мови.

Молодий педагог О. П. Фльоров з 1888 по 1913 роки жив і працював у м. Одесі. Викладав російську мову, словесність і педагогіку в Рішельєвському ліцеї, Одеській жіночій гімназії, Одеській 3-й чоловічій гімназії, Одеській 5-й гімназії та в Одеському кадетському корпусі. Саме тут розпочалася його педагогічна діяльність, формувалася особистість педагога.

Водночас займався науковою діяльністю, писав статті, співробітничав у науково-педагогічних журналах [1, 179].

О. П. Фльорову належать понад 200 наукових та публіцистичних праць, присвячених розвитку російської мови, народної освіти, викладанню педагогіки тощо [1, 180].

У 1892 році він почав друкуватися в педагогічних журналах:

«Русская школа», «Вестник воспитания», «Педагогический сборник», «Журнал Министерства народного просвещения», «Педагогическая мысль» та інших [1, 179].

За «Граматику древнего церковно-славянского языка сравнительно с русским», яка побачила світ 1894 року, О. П. Фльорову було присуджено премію імператора

© Ольховик Любов Андріївна – завідувач архіву, ЧОІППО імені К. Д. Ушинського.

Петра Великого. Цей підручник граматики витримав сім видань (1894 – 1915 роки) [10, 9].

У 1899 році О. П. Фльоров був прийнятий дійсним членом історико-філологічного товариства, а згодом став головою його Педагогічного відділу.

У 1903 році О. П. Фльоров брав участь у з'їзді викладачів російської мови у Петербурзі.

Протягом 1913-1916 років О. П. Фльоров працював у Петербурзі, де викладав у 1-му та 2-му кадетських корпусах, Олександрівському ліцеї, Павловському військовому училищі. «За отлично-ревностною службою и особе труды» його було нагороджено орденами Святого Станіслава 2-го ступеня (1909 р.), Святої Анни 2-го ступеня (1913 р.), Святого Володимира 4-го ступеня (1915 р.), срібною медаллю у пам'ять царювання імператора Олександра III, медаллю в пам'ять 300-річчя династії Романових (1913 р.) [9, 9].

Упродовж 25 років педагогічної діяльності О. П. Фльорову неодноразово оголошувалися подяки за сумлінну працю, що засвідчують документи Державного архіву Чернігівської області (ДАЧО).

В останньому зберігається особова справа Олексія Павловича Фльорова, у якій зазначено, що наказом по Цивільному відомству від 19-го червня 1916 року № 60 він переведений на «службу по Ведомству Министерства Народного просвещения директором Черниговского учительского института» із 1 липня 1916 року [6, 15-16].

Чернігівський учительський інститут О. П. Фльоров очолював із 1916 по 1919 роки. Це був період становлення новозаснованого навчального закладу. Не було власного приміщення, не вистачало коштів, були великі труднощі, бо йшла Перша світова війна. Але навіть у цих складних умовах Олексій Павлович постійно турбувався про добробут викладачів і студентів інституту.

Як засвідчують архівні документи, він неодноразово звертався до Чернігівської губернської земської управи, домагаючись призначення грошової допомоги студентам. О. П. Фльоров користувався безпосередньо підтримкою з боку міського голови і відомого історика Аркадія Васильовича Верзилова [10, 9].

Завдяки зусиллям Фльорова помітно зросла матеріальна база інституту, з'явилося власне приміщення, вдвічі збільшився книжковий фонд бібліотеки.

У 1917 році в інституті було запроваджено викладання української мови та літератури, історії та географії України.

Навесні 1918 року в Чернігів вступили німецькі війська, і в приміщенні інституту розмістилася німецька комендатура. Відтак викладачі змушені були продовжувати роботу спочатку в приміщенні духовної семінарії, а потім в одній із шкіл міста.

У січні 1919 року до влади в Україні прийшли більшовики.

У своєму листі до Комісаріату у справах Київської шкільної округи в січні 1919 року О. П. Фльоров писав: «Під час війни та революції мені упало організувати Чернігівський учительський інститут. Проробивши безперестанку протягом 2,5 роки, без усяких відпусток, в дуже тяжких умовах, я тепер переживаю через збіг обставин, велике сердечне збудження і через те намір почуваючи потребу в відпочинку, маю за честь прохати дати мені 4-х місячний відпусток на те, щоб відбудувати мої зруйновані сили.

Виконання обов'язків директора я передав штатному вчителю інституту С. І. Воробйову» [3, 56].

При цьому додається свідоцтво доктора медицини Розенеля про стан здоров'я, де зазначено, що він, «Флеров, вследствие тяжелых условий при исполнении им служебных обязанностей заболел тяжелой формой неврастии, сопровождающейся упадком сил, отсутствием аппетита, головными болями, бессонницей и что для полного восстановления его здоровья ему необходимы воздержание от всяких забот, служебных и педагогических обязанностей, пребывание в деревне и серьезное медицинское лечение в течение не менее четырех месяцев» [3, 57].

Як видно з архівного документа, О. П. Фльоров просився у відпустку за станом здоров'я, але повернувся він вже не на посаду директора інституту, а звичайного

викладача. З березня 1919 року по березень 1923 року він викладав в інституті педагогічні дисципліни, літературу та російську мову.

Одночасно, з 6 липня 1920 по 23 лютого 1923 року, викладав російську мову в Чернігівському межовому технікумі [4, 1- 6].

Розпорядженням департаменту вищої та середньої школи Міністерства освіти від 12 квітня 1918 року за № 701 Олексію Павловичу Фльорову була призначена пенсія у розмірі 1800 карбованців на рік за «службу по Военному учебному ведомству» [5, 64-65].

Щоправда, цю пенсію він отримував не довго, тому весь час змушений був працювати, щоб не померти з голоду.

Із березня 1923 року по лютий 1925 року О. П. Фльоров працював ученим архіваріусом у Чернігівському губернському історичному архіві. Був звільнений з цієї посади за скороченням штатів [7, 71-72].

У Державному архіві Чернігівської області зберігається перелік праць Олексія Павловича Фльорова станом на 20.04.1923 року.

Наводимо його повний список російською мовою, без перекладу, написаний рукою О. П. Фльорова, за його особистим підписом.

Перечень печатных трудов А. П. Флерова

I. Отдельно изданные труды:

1. Грамматика древнего церковнославянского языка сравнительно с русским. – Изд. 7-е, Одесса, –1915.

2. Грамматика древнего церковнославянского языка. Курс средних учебных заведений. – Одесса, – 1894.

3. Школа правописания. Метод коррективно-смысловой. Сборник упражнений для низших классов средних учебных заведений. – Ч.1 и Ч.2. Москва, – 1911.

4. Коррективно-смысловой метод обучения русскому правописанию.

Методические указания для обучающихся по «школе правописания». – Москва, – 1909.

К юбилею Отечественной войны, в помощь изучающим роман гр. Л.Н. Толстого «Война и мир». Составили: Г.П. Бельченко, Н.К. Пахнопуло, А.В. Подлипский, А.П. Флеров, А.Д. Щербина. – Одесса, – 1912.

Литературная библиотека для школы и самообразования. «Капитанская дочка» А.С.Пушкина. Со вступительной статьей, объяснительными примечаниями, вопросами и сгруппированным по темам материалом для сочинений. – Одесса, – 1912.

II. Статьи в современных изданиях:

а) по русской грамматике:

7. Заметки по правописанию слов. – Русский филологический вестник. –1893. – № 1.

8. Об этимологическом и синтаксическом разборе предложений. – Педагогический сборник. – 1896. – № 7.

9. Русский язык в школе и зло современного правописания. – Педагогический сборник. – 1903. – № 9, 10, 11.

10. Опыт построения нового метода обучения русскому правописанию. – Педагогический сборник. – 1904. – № 7, 8, 9.

11. Основы русского правописания. – Педагогический сборник. – 1905. – № 4.

12. Об ошибках и промахах в учебниках русской грамматики. – Педагогический сборник. – 1914. – № 11.

13. Как не нужно писать в учебниках русской грамматики. – Педагогический сборник. – 1918. – № 4–6.

б) по словесности:

14. План «Слова о полку Игореве». – Гимназия. – 1892. – № 6.

15. Разбор «Слова митрополита Иллариона» XI в. – Педагогический сборник. – 1893. – № 1–2.

16. Планы произведений русской литературы, духовной и светской. – Филологические записки. – 1893. – № 4.
17. «Кавказский пленник» А.С. Пушкина. – Педагогический сборник. – 1893. – № 11.
18. Батюшков и его послание к Д.В. Дашкову. – Педагогический сборник. – 1894. – № 7.
19. Разбор «Слова о победе под Полтавой 1709г.». Стефана Яворского. Филологические записки. – 1894. – № 1; – 1896. – № 3.
20. «Старосветские помещики» Гоголя. – Педагогический сборник. – 1895. – № 11-12.
21. Разбор стихотворения Никитина «Молитва дитяти». – Педагогический сборник. – 1896. – № 3.
22. Условия существования русского былевого эпоса. – Педагогический сборник. – 1896. – № 7.
23. Грибоедов «Горе от ума». – Филологические записки. – 1896. – № 2.
24. «Ревизор» Гоголя. – Педагогический сборник. – 1897. – № 1, 3, 4, 8, 10; – 1892. – № 2; – 1900. – № 3, 8, 11.
25. Поэт мечтатель (По случаю 50-летия со дня смерти В.А. Жуковского). – Педагогический сборник. – 1902. – № 11.
26. Любовь Гоголя к человеку. – Педагогический сборник. – 1909. – № 5.
27. За что казнен купец Калашников. – Педагогический сборник. – 1910. – № 10.
28. Встреча Тараса Бульбы с сыновьями. – Педагогический сборник. – 1910. – № 12.
29. Почему Бирюк отпустил Порубщика. – Педагогический сборник. – 1913. – № 12.
30. Замечания к «Сказке о рыбаке и рыбке» А.С. Пушкина. – Педагогический сборник. – 1915. – № 12.
31. Басня «Волк и журавль» у Крылова и Эзопа. – Педагогический сборник. – 1914. – № 12.
32. Речи Брута и Антония в трагедии Шекспира «Юлий Цезарь». – Педагогический сборник. – 1915. – № 9.
33. Переоценка Печорина. – Педагогический сборник. – 1916. – № 1; 1917. – № 2.
34. Басня Крылова «Ларчик». – Педагогический сборник. – 1918. – № 4-6.
- в) по методике и педагогике:
35. Ученические экскурсии в Крым. – Вестник воспитания. – 1893. – № 4.
36. К. Д. Ушинский. – Филологические записки. – 1895. – № 6.
37. О постановке курса гигиены и физического воспитания в женских гимназиях. – Вестник воспитания. – 1896. – № 2.
38. О пополнении ученических библиотек средних учебных заведений в связи с вопросом о внеклассном чтении учащихся и о каникулярных работах. – Педагогический сборник. – 1897. – № 5.
39. Вред отметок в учебно-воспитательном деле. – Вестник воспитания. – 1897. – № 5.
40. Вред от переполнения классов в средних учебных заведениях. – СПб. – Ведомости. – 1899. – 1 января.
41. Польза и вред поэзии для учащейся молодежи. – Педагогический сборник. – 1899. – № 5.
42. К вопросу о постановке древних языков в наших гимназиях. – Русская школа. – 1899. – № 10.
43. Общеобразовательное значение древних языков в зависимости от методов их преподавания. – СПб. – Ведомости. – 1899. – 9 декабря.
44. Стеснение личности преподавателя, как зло нынешней педагогической системы. – Образование. – 1900. – № 9.

45. Вредные стороны репетиторства и его необходимая организация. – Русская школа. – 1900. – № 9.
46. О доверии к учителю. – СПб. – Педагогический сборник. – 1902. – № 3.
47. Недостатки современного женского образования и основы его рациональной организации с решением женского вопроса в России. – 1905. – № 5,6; – 1906. – № 1, 2, 3, 4.
48. Несовместимость диктовки с истинными задачами преподавания Отечественного языка. – СПб. – Педагогический сборник. – 1901. – № 8.
49. Проект новой программы курса русской словесности. – Педагогический сборник. – 1906. – № 4.
50. Должна ли школа выдавать учащимся дипломы. – Журнал Министерства народного Просвещения. – 1906. – № 5.
51. Прощальное слово к окончившим курс кадетам. – Педагогический сборник. – 1907. – № 10.
52. Несколько слов, сказанные при открытии комиссии по русскому языку. – Педагогический сборник. – 1908. – № 3.
53. К вопросу об организации педагогической подготовки учителей средней школы. – Русская школа. – 1909. – № 5,6.
54. Что должна давать русская хрестоматия. – Журнал Министерства народного просвещения. – 1909. – № 8.
55. Государственное значение школьного учителя и год работы в Педагогическом отделе. – Педагогический сборник. – 1909. – № 12.
56. Основы для практической разработки коррективно- смыслового метода обучения русскому правописанию. – Журнал Министерства народного Просвещения. – 1910. – № 3.
57. Желательность появления заметок по педагогическим вопросам. – Педагогический сборник. – 1910. – № 10.
58. О темах для домашних сочинений. – Педагогический сборник. – 1910. – № 10.
59. О темах для сочинений на выпускном экзамене. – Педагогический сборник. – 1910. – № 5.
60. О письменных заметках учащихся по урокам. – Русская школа. – №5.
61. Ложное направление в методике сочинений. – Русская школа. – 1911. – № 7-8.
62. О типе нужного для школы издания произведений художественной литературы. – Педагогический сборник. – 1912. – № 8.
63. Начальные уроки русского синтаксиса. – Родной язык в школе. – 1914. – № 1.
64. Заучивание наизусть в старших классах. – Педагогический сборник. – 1914. – № 6.
65. Уроки о стихосложении. – Вестник образования и воспитания. – 1914. – №12.
66. Может ли воспитатель давать отрицательный отзыв о работе преподавателя. – Педагогический сборник. – 1915. – № 2.
67. Школьная статистика баллов. – Педагогический сборник. – 1915. – № 3.
68. Обучение чтению без обучения слиянию звуков. – Вестник школы. – 1915. – № 71, 73, 74, 77, 78.
69. Циркуляр по Одесскому учебному округу о малограмотности. – Русская школа. – 1915. – № 9.
70. Упражнения в разграничении видов глагола. – Вестник образования и воспитания. – 1915. – № 9–10.
71. О новой постановке родного языка в средней школе, по проекту программы 1913 года. – Педагогический сборник. – 1916. – № 3–4.
72. Положение нынешнего выпуска кадетских корпусов. – Русский инвалид. – 1916. – № 64. – 7 марта.
73. Классные упражнения в анализе русского стиха. – Вестник образования и воспитания. – 1916. – № 1–2.
74. «Волк на псарне» (Басня Крылова). – Родной язык в школе. – 1916. – апрель–май.

75. Как поднять учительские институты. – Школьная летопись. – 1917. – № 3.
76. Приниженность преподавателей средней школы. – Школьная летопись. – 1917. – № 5.
77. Увлечение лекционной формой при подготовке учителей. – Школьная летопись. – 1917. – № 4.
78. Интеллигенция, школьный диплом и народ. – Педагогический сборник. – 1917. – № 3–4.
79. Свет и свобода прежде всего. – Черниговский вестник. – 1917. – №46.
80. Удар, занесенный над школой. – Киевлянин. – 1917. – № 310.
81. Преподаватель, начальство и общество. (Директорские разговоры). – Педагогический сборник. – 1917. – № 7–8; 1918. – № 1–3.
82. Воспоминания об А.Н. Острогорском. – Педагогический сборник. – 1917. – № 12.
83. Задачи преподавания наук о природе. – Голос духовенства и мирян Черниговской епархии. – 1918. – № 18.
84. Воспитательное значение природоведения в школе. – Голос духовенства и мирян Черниговской епархии. – 1918. – № 23–24.
85. Учитель-гражданин. – Голос духовенства и мирян Черниговской епархии. – 1918. – № 37.
86. О назначении учителя. – Педагогическая мысль. – 1918. – 9 декабря.
87. Судопроизводство, как методический прием преподавания литературы. – Трудовое воспитание. – 1920. – № 2.
88. Техника литературного стиха. – Трудовое воспитание. – 1920. – №3.
89. О выработке характера при подготовке учителей. – 1919. – № 10–12.
- г) научно-полемиического характера:
90. Опровержение рецензий проф. Карского, с приложением самой рецензии. – Филологические записки. – 1894. – № 4.
91. Письмо в редакцию. – Педагогический сборник. – 1894. – № 11.
92. Мое возражение господину официальному рецензенту. – Педагогический сборник. – 1896. – № 3.
93. Еще одному моему рецензенту. – Русская школа. – 1897. – № 11.
94. Русский психиатр о Тургеневе. – Вопросы философии и психологии. – 1900. – № 53.
95. Несколько слов в ответ профессору Будде. – Педагогический сборник. – 1902. – № 1.
96. Возражение на критику Коновова. – Педагогический сборник. – 1906. – № 8.
- д) отзывы о книгах:
97. О драме. Критическое рассуждение Д.В.Аверкиева. – Русская школа. – 1893. – № 4.
98. А.И. Незеленов. Шесть статей о Пушкине. – Педагогический сборник. – 1894. – № 1.
99. А. Шопенгауэр. Эристика или искусство спорить. (Пер. кн. В.Церителява). – Педагогический сборник. – 1894. – № 3.
100. Кондр. Новая любовь. Психологический анализ трагической поэмы М.Лермонтова «Демон». – Филологические записки. – 1896. – № 9.
101. Озоровский. Вопросы выразительного чтения. – Педагогический сборник. – 1896. – № 9.
102. Ив. Иванов. Иван Сергеевич Тургенев. Жизнь, личность, творчество. – Педагогический сборник. – 1896. – № 11.
103. И. Стефановский. Теория словесности. Составлена на основании исследований Бена, Ваккоорпагеля и Потевки. – Педагогический сборник. – 1898. – № 2.
104. А.В. Барсов. Живое слово для изучения родного языка. Методика русского языка в рассказах и объяснениях по литературным образам. – Филологические записки. – 1893. – № 5–6.

105. Н. Марков. Горе – злочастие. Древне-русское стихотворение в переложении на современный язык. – Педагогический сборник. – 1897. – №1.
106. Князь Сергей Волконский. Очерки русской истории и русской литературы. – Русская школа. – 1897. – № 12.
107. Г.Н. Ларге. Учебник логики. – Филологические записки. – 1898. – № 1.
108. Черняев. «Капитанская дочка» Пушкина. Историко-критический разбор. – Педагогический сборник. – 1899. – № 5.
109. Из бесед И.И. Срезневского. О преподавании родного языка вообще и особенно в детском возрасте. – Педагогический сборник. – 1899. – № 9.
110. Памяти А.С. Пушкина. Юбилейный сборник. Издание редакции журнала «Жизнь». – Педагогический сборник. – 1900. – № 3.
111. Овсяников–Куликовский. Л.Н. Толстой, как художник. – Педагогический сборник. – 1900. – № 4.
112. Священник Петров Г. Евангелие, как основа учения. Изд. 4-е. – Педагогический сборник. – 1901. – № 8.
113. Проф. Е.О. Будде. Грамматика русского языка. Этимология. – Педагогический сборник. – 1901. – № 9.
114. П. Житецкий. Теория поэзии. – Филологические записки. – 1901. – № 6.
115. Н.К. Грунский. Украинская грамматика. – Педагогическая мысль. – 1919. – № 4–6.

III. Прочие педагогические работы:

116. В качестве председателя Комиссии, редактировал «Работы Комиссии по русскому языку при Одесском кадетском корпусе». – Одесса, 1908.
117. В качестве председателя Педагогического отдела, редактировал «Работы Педагогического отдела историко-филологического Общества при Императорском Новороссийском университете за 1908-1909 учебный год». – Одесса. – 1909.
118. В качестве председателя Комиссии по упрощению правописания, избранной историко-филологическим обществом при Императорском Новороссийском университете, составил опросный лист для анкеты, разосланный по средним и низшим учебным заведениям Одесского учебного округа и прочел два доклада на заседании Общества.
119. Участвовал в I-ом съезде преподавателей русского языка военно– учебных заведений и поместил его в «Трудах». – С.-Петербург. – 1904.
120. Совещания преподавателей, как необходимое в школьном деле установление. Сборник педагогических статей, изданный в честь А.П.Острогорского. – С.-Петербург. – 1907.
121. Русское общество и школа с правами. Доклад на съезде учителей Черниговской губернии. 5-9 мая 1917 года. – Чернигов.
122. О правовом положении учащихся. Доклад на съезде учителей Черниговской губернии. 5-9 мая 1917 года. – Чернигов.

IV. Приготовленные к печати:

123. Достоевский и Михайловский (Работа размером 5-6 печатных листов; одобрена в рукописи Петроградской Академией Наук).
124. Загадка в «Песня про купца Калашникова» М.Ю.Лермонтова (1 печатный лист).
125. Новый взгляд на роман М.Ю. Лермонтова «Герой нашего времени» (размер 2–3 печатных листа).
126. Календарь семейного воспитания (размер 365 страниц).
127. Дальнейшие выпуски «Литературной библиотеки для школы и самообразования» («Евгений Онегин», «Полтава», «Борис Годунов» А.С.Пушкина; «Тарас Бульба» Н.В. Гоголя).
128. Технический прием проникновения в мысль писателя-художника (размер 1 печатный лист) [6, арк.15–18].

Усе своє життя О. П. Фльоров самовіддано працював для своєї Вітчизни, для свого народу, для розвитку і процвітання народної школи, педагогічної науки.

Він був послідовником педагогічних думок та ідей таких видатних педагогів, як М. І. Пирогов, К. Д. Ушинський, Л. І. Поливанов.

Незважаючи на різні перешкоди в житті, він зосереджував свою увагу винятково на науковій роботі, на глибокому опрацюванні найважливіших проблем педагогіки, вивчав усе передове, прогресивне у народній освіті того часу.

Велика кількість його праць присвячена вивченню російської мови та літератури, методиці викладання словесних дисциплін та педагогіці. Важливе значення мають праці, присвячені особистості вчителя, жіночій освіті, навчально-виховному процесу в школах та гімназіях.

Аналізуючи праці О. П. Фльорова, можна з упевненістю сказати, що всі вони написані на високому науково – професійному рівні.

Переживши дві революції, дві Світові війни, два голодомори, Олексій Павлович Фльоров прожив довге життя. Відчуваючи свою кончину, він напередодні своєї смерті, 1 серпня 1954 року, склав духовний Заповіт, який зберігається в його сімейному архіві. Наводимо його в оригіналі, без перекладу:

«Боже, возьми мою душу, унеси меня из этого мира! Боже, не поставь мне этого в грех, я хочу уже христианской кончины. Довольно...довольно. У каждого из вас настроение такое, которое не мирится с моим состоянием. Вы заглядываете в жизнь – как вам придется жить без меня, что я делал до последних дней. А теперь я прошу Бога: прекрати мою жизнь. Мне кажется, что мое состояние похоже на состояние Исаака, который почувствовал (в Библии прекрасно сказано в I книге «Бытие»), редкая вещь, как я понимаю, что сыт уже жизнью. Жизнь дала ему все, что он мог бы еще хотеть переносить. Довольно уже, довольно, – и вот он в таком состоянии благословляет своих детей: Иакова и Исава.

Ети выражения в Библии встречаются редко, может быть, не более трех раз, что человек уже сыт жизнью.

Вот и я на 89-м году жизни почувствовал это.

О, Господи, Боже мой! О, Господи, Боже мой! Господи, прости мои прегрешения, не помяни тяжесть грехов моих. Хочется покоя душевного. Довольно. Подошел край.

Удивительно, куда все уходит. И любовь к вам ушла, ушла уже...

Может быть, утомление это. Это состояние, может быть, минутное, но я вам его передаю. Завтра, может быть, и интерес к жизни возвратится, желание работать, любовь к вам, но это состояние уже человека, отходящего от мира».

5 серпня 1954 року його не стало. Він був похований на старому міському кладовищі в м. Чернігові, де й зараз покоїться прах його та його батьків [11, 4].

Як глибоко віруюча людина, ще у 1923 році під час офіційного опитування, Олексій Павлович Фльоров заявив, що він православно-віруючий. Він виріс у родині священика і все своє життя вірив у Бога. Мабуть, саме тому й залишився без роботи, а згодом і без пенсії. Та, незважаючи на всі життєві труднощі, він виростив і виховав шістьох своїх дітей – чотири доньки і два сини.

Його творча спадщина була і залишатиметься предметом уваги істориків та педагогів.

1. Гольдин Ф.Л. А.П. Флеров – педагог и методист. // Методика преподавания русского языка и литературы. Республиканский научно-методический сборник. – Вып. 5. – К., 1970. – С. 178–189.

2. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО). – ФР.608. – Оп.1. – Спр.4115. – Арк. 2, 8-10, 14-18.

3. ДАЧО. – ФР. 608. – Оп.1. – Спр.4115. – Арк. 56–57.

4. ДАЧО. – ФР. 612. – Оп.1. – Спр.129. – Арк. 1–6.

5. ДАЧО. – ФР. 608 – Оп.1. – Спр.4115. – Арк. 64–65.

6. ДАЧО. – ФР. 647. – Оп.2. – Спр.45. – Арк. 12, 15–18.

7. ДАЧО. – ФР. 647. – Оп.2. – Спр.3. – Арк. 33, 33зв., 71, 72.
8. ДАЧО. – ФР. 647. – Оп.2. – Спр.45 – Арк. 8–19.
9. Сердюк Л. Науково-педагогічна діяльність першого директора Чернігівського учительського інституту О.П.Фльорова // Три століття гуманітарної та педагогічної освіти в Чернігові: від колегіуму до університету. Зб. мат. ювілейної наукової конференції, присвяч. 300- річчю Чернігівського колегіуму та 85-річчю ЧДПУ імені Т.Г. Шевченка. – Чернігів: Сіверянська думка, 2001. – С.89–91.
10. Сердюк Л. О.П.Фльоров – перший директор Чернігівського учительського інституту // Людина, суспільство, культура: історія та сучасність. Матеріали ювілейної наукової конференції, присвяченої 80-річчю ЧДП імені Т.Г. Шевченка. – Чернігів, 1996. – С.8–10.
11. Сердюк Л. Первый директор Черниговского пединститута // Черниговский полдень. – 1996. – № 30(77). – Июль. – С.4.
12. Боровик А. Вирішення організаційних проблем становлення Чернігівського учительського інституту (1916–1919 рр.) // Матеріали науково-практичної конференції «Перші Фльорівські читання» (12 жовтня 2010 року). – Чернігів: ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка, 2010. – С.5–13.

Любов Ольховик

Статья посвящена анализу педагогической деятельности выдающегося педагога А. П. Флерова, основателя и первого директора Черниговского учительского института. Дан перечень его научно-методических работ, которые опубликовываются впервые.

Ключевые слова: А. П. Флеров, педагог, образование, научно-методическая деятельность.

Lyubov Olkhovik

This article analyzes the pedagogical activity A. P. Flyorova outstanding teacher, founder and first director of the Chernigov of the teacher Institute. Given a list of his scientific and methodological works that are published for the first time.

Key words: A. P. Flyorov, teacher, educational, scientific and methodological activities.

